

FOLKLORUMUZDA YANILTMACALAR*

Dr. Doğan KAYA

Halkımızın eğlenceleri arasına sıkıştırdığı bir takım gelenekler vardır. Halk oyunları, seyirlik oyunlar ve çocuk oyunları bunların başında gelir. Bunun yanında eğlenmeye y6nelik bazı pratikler de dille ilgilidir. Bilmeceler, tekerlemeler ve yanılmacalar bunların başında gelir.

Türkiye’de yaygın olarak “**yanılmaca**” terimi ile karşılanan bu kelime, diğer Türk topluluklarında “**yanılmaç**”, “**çaşırtmaca**” olarak da bilinir.

Yanılmacalar iki 6nemli fonksiyonu icra ederler:

- a. Dili g6zel kullanma,
- b. Eğlence.

Yakın zamanlara kadar bilhassa uzun kış gecelerinde, evlerde, çocuklar arasında daha yaygın olarak yaşatılan yanılmacalar, onların Türkçe’yi daha g6zel kullanmalarında dolaylı da olsa 6nemli bir vazife g6r6yordu. Yanılmacalar, bug6n, eski g6zelliği ve 6zelliğiyle yaşatılmamakla beraber, bilhassa okul ve televizyon eğlence programlarında varlıklarını s6rd6rmektedir. Bu y6zdendir ki, yapılan spikerlik imtihanlarında yanılmacalar vazgeçilmez soruların başında gelmektedir.

S6z cambazlığına dayanan da yanılmacalarda 6zellikle anlamlı yahut anlamsız olan birbirine yakın kelimeler seçilir ve onların çekimli şekilleri kullanılır. Dilin s6rçmesi için, uzun yanılmacaların bir defada, kısa yanılmacaların ise 3 yahut 5 defada s6ylenmesi istenir. O zaman, -genellikle- eskilerin “s6rç-i lişân” dedikleri “dil dolanması” diyebileceğimiz hadise olur ki, bu da karşıdakinin ve orada bulunanların g6lmelerine yol açar.

Bazı yanılmacalar aynı sesle başlayan kelimelerin art arda getirilmesiyle oluşturulur. Bu tip 6rnekleri mısra başı kafiyeli manzum parçacıklar olarak değerlendirebiliriz. Bir kısmı, anlamsız s6zler olmakla beraber, aynı seslerin tekrar yer alması dolayısıyla aliterasyonlu, ahenkli s6zlerdir.

Aşçı Hasan aş astı, asanda aklı çadı. (A)

Bir berber, bir berbere; “Bre berber, be berber, be birader, gel beraber, bir berber d6kkânı açalım.” demiş. (B)

-Kilisenin kapısını kim kırdı?

-Kaya kırdı.

* Yayınlandığı yer: *Sivas Folkloru*, S. 72-73, Ocak-şubat 1979, s. 18 (İlâveler yapılmıştır.)

-Kaya kırmaz.

-Kaya'nın küçük kardeşi kırdı. (K)

Değirmene girdi köpek, değirmende yedi kötek? Hem kötek yedi köpek, hem kepek yedi köpek (D/T, K)

Şu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi, ortada su şişesi. (K, Ş)

.....

Yanıltmaca metinleri:

Adem madene gitmiş, madende badem yemiş. Mademki Adem madende badem yemiş, niye bize getirmemiş.

Ağ bal gabag, boz bal gabag, boz bal gabag, ağ bal gabag. (Azerbaycan)

Ağa evinin dar aralığı. (Azerbaycan)

Ahırda, beş boz başlı beş boz eşek var.

Ak inek ağnağını yalar, anam donumun ağını yamar.

Akşama aş asmışam, bilmeyib gaz asmışam. (Azerbaycan)

Al şu takatukaları takatukacıya götür. Takatukacı takatukaları takatulamazsa; takatukacıdan takatukaları takatukalattırmadan al, gel.

Anamı babamı çayır dikeninden sildim silkiştirdim çıkardım.

Aşağıdan gelen sakar camız; hood beyha, dümdüz bas taş, düz bas taş

Aşçı Hesen aş astı, asanda akli çaştı. (Kerkük)

Aşpaz Abbas bozbaş asar o başda, bu başda. (Azerbaycan)

Atı min, iti gov, iti gov, atı min; atı min, iti gov, iti gov, atı min. (Azerbaycan)

Ay ahsag aşpaz Hesen şah, aşpazlar aş bişirir, sen de gel aş bişir, ay ahsar aşpaz Hesen şah! (Azerbaycan)

Ay deyirmilenmeye ne galıb? (Azerbaycan)

Ay gılguyrug gırgavul, gel bu kola gir, gıl guyrug gır gavul. (Azerbaycan)

Bağ başka bağça, bağça başka. (Kerkük)

Bazarda ne ucuz? Mis ucuz, duz ucuz, küncüt ucuz. (Azerbaycan)

Ben bademe baktım, badem bana baktı; ben bademden bıktım, badem benden bıktı.

Bir berber bir berbere: "Bre berber, be berber, be birâder! Gel berâber bir berber dükkânı açalım." demiş.

Bir derede eşek eti, bir derede şişek eti. Şişek etine vardım şişek eti yedim. Eşek etine vardım, şişek eti yedim.

Bir katır var, bir satır. Satırı kaldır katıra saldır. Katırı kaldır, satırla saldır.

Bir laf söylemeli ama saçmalamamalı.

Bir tarlaya kemeken ekmişler. İki türlü yırtık kel kör kirpi dadanmış. Biri erkek kürkü yırtık kel kör kirpi, öteki dişi kürkü yırtık kel kör kirpi. Kürkü yırtık erkek kel kör kirpinin yırtık kürkünü, yırtık dişi kel kör kirpinin yırtık kürkünü, kürkü yırtık erkek kel kör kirpinin yırtık kürküne eklemişler.

Boz atın boz torbasın boş as başınnan, apar, ıslat getir, yaş as başınnan. (Azerbaycan)

Bu bahçe başka bahçe.

Bu duvarı malalamalı mı malalamamalı mı

Bu mis ne pis imiş; bu mis Kaşan misi imiş. (Azerbaycan)

Bu odayı badanalı mı; badanalı mı?

Bu tarlaya bir çinik şeker mekere ekilmiş, diğerine de bir çinik şeker mekere ekilmiş. Bu tarlaya da bozalabaşlı pis porsuk dadanmış; ötekine de bozalabaşlı pis porsuk dadanmış. Bu tarlaya dananan bozalabaşlı pis porsuk, diğer tarlaya dananan bozalabaşlı pis porsuğa demiş ki: "Bozalabaşlı pis porsuk! Sen ne zamandan beri bu tarlaya dadanan pis porsuksun?" Bu tarlaya dadanan bozalabaşlı pis porsuk da; "Sen, ne zamandan beri bu tarlaya dadanan bozalabaşlı pis porsuksan, ben de o zamandan beri bu tarlaya dadanan bozalabaşlı pis porsuğum." demiş.

Bu terecedeki dört gök börk, o terecede dört gök börk. Bu terecedeki dört gök börk, o terecedeki dört gök börke dedi: "Nedisen o terecedeki dört gök börk?" (Kerkük)

Bu tesbihi imamelemeli mi, imamelememeli mi?

Çakıl daşlı çayları Çapayev çapa çapa, keçir biçir çöllerde Çar generallarını. Çapayev, çapa çapa görür parlak yarını. Çap çaylarda çapayım; Çap arkanca men çapım. Çap o çapsın, biz çapak. Çap, durma bir de çapak. Çap gelecek günlerin elinden sevinç gapak. (Azerbaycan)

Çarık çorap dolak, ben sana çarık çorap dolak mı dedim?

Çarşidan bir-iki yük odun aldım; büktüm attım anamın damına.

Çatalca'da çarpık çoban çatal yapar, çatal satar.

Çekoslovakyalılaştıramadıklarımızdan mısınız?

Dadaş dayı deyirmanın dalında daşı daşa, demiri daşa döyürdü. (Azerbaycan)

Dadaylı davululcu davuluna dayanan, Davut dayıyı darbukayla darbetti.

Dal karkar, kantar tartar.

Damdan bir damla düştü; şıp benim alınma, şıp anamın alınma.

Değirmene girdi, köpek, değirmende yedi kötek. Hem kepek yedi köpek, hem kötek yedi köpek.

Denizin dibinden bir avuç kum aldım. Bu kumu yedim, bu kumu yedim.

Dibi kovuk, kabuğu kalın eğri doğru kuru kavak.

Eller bazlama aldı bazlamalandı; biz de bazlama alıp bazlamanalım.

Eller dana almış danalanmış; biz de dana alıp danalanalım.

Eller lahana almış lahanalanmış; biz de lahana alıp lahanalanalım.

Eller pekmezlendi, biz pekmezlenemedik.

Eller tere almış terelenmiş; biz de tere alalım terelenelim

Emiş'le Memiş mahkemeye gitmiş. Bilmem mahkemeleşmiş, bilmem mahkemeleşmemiş.

Ey kafesteki çil bildircin kardaş! Gel çilbirdirçinleşek. Sen çilbirdirçinleşmesen de çilbirdirçinleşeyem. (Azerbaycan)

Gatığı sarımsağlasan da yemek olur, sarımsağlamasan da. (Azerbaycan)

Gel bu yeri tohmahlamıyah. Eğer tohmahlamahtansa tohmahlamamah daha yahşı.

Getdim gördüm, bir dereye yeddi yal, gara, ala, kaşka, sekil, tepel çepiş otduyur. Dedim: "Ey yeddi yal, kara, ala, kaşça, sekil, tepel çepiş, sen yeddi yal kara, ala, kaşka, sekil, tepel çepiş mene yal, gara, ala, kaşka, sekil, tepel çepişin yerin niye otduyorsan?" Dedi: "Sen yeddi yal, gara, ala, kaşka, sekil, tepel çepişin yerini otdadığına göre men yeddi yal, gara, ala, kaşka, sekil, tepel çepiş de sen yeddi yal, gara, ala, kaşka, sekil, tepel çepişin yerin otduyuram." (Azerbaycan)

Getdim gördüm; bir tağçada bal, bir tağçada kıl, bir tağçada zil. Balı udum, kılı diddim, zili atdım (Azerbaycan)

Getdim, gördüm bir dereye iki kar, kor, kürkü yırtıg kirpi var. Dişi kar, kor, kürkü yırtıg kirpi erkek kar, kor, kürkü yırtıg kirpinin kürkünü yamamagdansa, erkek kar, kor, kürkü yırtıg kirpi dişi kar, kor, kürkü yırtıg kirpinin kürkünü yamayır. (Azerbaycan)

Govlamalaşsan da govlamalaşacağam, govlamalaşmasan da govlamalaşacağam. (Azerbaycan)

Gül dibi bülbül dili gibi.

Hakkı, Hakkı'dan hakkını istemiş. Hakkı, Hakkı'nın hakkını vermeyince, Hakkı, Hakkı'nın hakkından gelmiş.

Hödük höyükte höykürerek, hörgücüne höpürdetti

Kâkikli'nin kesmüğüne keklik dadanmış; Kâkikli de kesmükteki kekliğe dadanmış. Kâkikli'nin kesmüğüne keklik dadanmasıydı, Kâkikli de kesmükdeki kekliğe dadanmazdı.

Kapı ardına yalak koydum. Öte yalak ararım, beri yalak ararım.

Kara üzümün kartlaşmamışçası.

Keşkekçinin keşkeklenmiş keşkek kepçesi.

Kılı dittim, b...u yittim, balı yuttum.

Kırh kırğılığ. Kırhının da kıcı kırh kırğılığ. (Kerkük)

Kırk kantar kırkar kırkar kantar tartar.

Kırk küp, kırk kulpu kırık kırık küp, kırk kulpu kırık kırık küpün içinde kırk kıkuyruk var.

Kırk küp, kulpu kırık.

Köşrünün altında serçecikler serkişirler serkişirler su içinde sevişirler.

Küp gulpu, hub güp gulpu. (Azerbaycan)

Mollanı emmamelemeli mi, emmamelememeli mi? (Azerbaycan)

“Ocak kıvılcımlandırıcılardan mısın kapı gıcırdatıcılarından mısın?”
“Ne ocak kıvılcımlandırıcılardanım ne de kapı gıcırdatıcılarımdanım.”

O taydan bir kişi gedirdi, elinde kablama. Dedim; “O kablmalı gel kablamaşak. Dedi sen mennen kaplamaşan da kablamaşacam, kablamaşamasan da kablamaşacam. (Azerbaycan)

Ocak, men seni kığılıcımlandıramadım. Seni kığılıcımlandıran kığılıcımlandırdı. Sen kığılıcımlanmasaydın da men seni kığılıcımlandıracaydım. (Azerbaycan)

Paşa taşıyla taşa taşa beş tas hoşaf.

Saçmalamalı mı? Saçmalamamalı mı?

Sahilde un gibi ince kum. Bu kumu yedim. Bu kumu yedim.

Sarı Dayı! Sarı Dayı. Ne sarı, kuru darı, bu darı be dayı.

Sen cüme ahşamlasan da cüme ahşamlaşacağam, cüme ahşamlaşmasan da cüme ahşamlaşacağam. (Azerbaycan)

Sıcak ekmek pekmezsimiş; pekmez sıcak ekmeksimiş. Sıcak ekmek pekmezimezse, pekmez sıcak ekmeksir miydi?

Siz bizim hısmımızmışsınız, biz bilememişiz.

Su şişesi; Muş paşası.

Şap Beyin Şuppulu Hatını gönderdi meni, Şapulu Hanımın şarapşurupunu getirmeye. Getdim, gördüm, Şapulu Hanımın şarapşurupunu, Şupla Şap şappıldadır. Şapa dedim “Şarapşurupunu ver.” Dedi: “Şuptan iste.” Şupa dedim: “Şarapşurupunu ver.” Dedi: “Şaptan iste.” Şupu ahtardım; şarapşurupu tapmadım. Şapı ahtardım şarapşurupu tapmadım. Gördüm ki, Şappulu Hanımın şarapşurupu ne Şaptadır ne şuptadır. Galdım şarapşurupta...

Şemsi Paşa Pasajında sesi büzüşesiceler.

Şeyh şişeyi şişlemiş, şişe Keşiş'e "Kiş!" demiş.

Şu çarşıda topal çoban, çatal sapan yapar satar. Bilmem parası var çatal sapan yapar satar, bilmem parası yok çatal sapan yapar satar.

Şu çorbayı sarmısaklasakdamı saklasak sarmısaklamasakda mı saklasak.

Şu dağda on beş eşek var. Beş bez yüklü boz eşek, beşi düz yüklü boz eşek, beşi koz yüklü boz eşek.

Şu dalda bir kartal var. Kartal kalkar, dal tartar. Dal tartar kartal kalkar.

Şu gelin şu eleği şu duvara ne güzel asış asmış.

Şu karşıda dibi dubu kara ağaç: Beni gördünde mi dibi dubu kara ağaç oldun? Beni görmedinde mi dibi dubu kara ağaç oldun?

Şu karşıda kuru kara kavak. Kakırdadında mı kurudun kuru kara kavak; kakırdamadın da mı kurudun kavak oldun.

Şu kızın düz basışına bah.

Şu köşe yaz köşesi. Şu köşe kış köşesi. Ortada su şişesi.

Şu şişe, su şişesi.

Şu şişe su şişesi, şu şişe süt şişesi (Kerkük)

Şu yamayı şu abaya yamamalı mı yamalamamalı mı?

Şuraya bir ördek basmış; amma basış basmış.

Tek çekmece cüt çekmece. (Kerkük)

Tek dükkçe, çüt dükkçe. (Kerkük)

Tek kündüc cüt kündüc. (Kerkük)

Tüklü tülkü tülkü tülkü (Kerkük)

Üç tunç tas has hoşaf, Şap sana, şap bana.

Yük üstünde bir sahan acımış; bilmem anamın acımığı, bilmem bacımın acımığı.

Yorğana yoğrul yorgun. (Azerbaycan)

Mahalli kelimeler:

<i>ağnak</i>	: hayvanların üzerindeki yapışkan madde
<i>ahtarmak</i>	: aramak
<i>gök</i>	: lacivert, , koyu mavi
<i>Kâkik</i>	: Sivas'ta bir köy adı
<i>kaşka</i>	: sakar
<i>kesmük</i>	: iri saman
<i>kırğılığ</i>	: kılkuyruk kuşu
<i>n'edisen</i>	: ne yapıyorsun
<i>o taydan</i>	: o taraftan
<i>serkişmek</i>	: koplanmak
<i>şişek</i>	: bir yıllık kuzu
<i>tahça</i>	: duvar rafı
<i>tapmak</i>	: bulmak
<i>tepel</i>	: sakar
<i>terece</i>	: Kerkük'te odaların duvarlarının içindeki gömme raf.
<i>tüklü</i>	: tüylü
<i>tülkü</i>	: tilki
<i>yal</i>	: tepe

Kaynakça:

- AHUNDOV, Ehliman, () *Azerbaycan Folklor Antologiası*, Bakı, s. 155-156.
- BAYRI, Mehmet Ali(1972), *İstanbul Folkloru*, İstanbul, s. 60.
- BESANOĞLU, Şevket, (1995), *Diyarbakır Folklorunda Gelenek-Görenek-Adet ve İnanmalar*, Ankara, s. 78
- BORATAV, Pertev Naili, (1973), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul, s. 150-151.
- BOZYİĞİT, Ali Esat, (1998), *Güvercin Uçuverdi*, Ankara, s. 243.-250.

- PÜRLÜ, Kadir *Sivas'ta İlbeyi Türkmenleri*, C. 2, Sivas, 2002, s. 609-611
- SAATÇİ, Suphi, (1984), *Kerkük Çocuk Folkloru*, İstanbul, s. 47-49.
- ŞENBAY, Nüzhet, (1982), *Gençler için Söz ve Diksiyon Sanatı El Kitabı*, İstanbul, s. 121-129.
- UĞUR, Sait, (1947) *İçel Folkloru*, C. I, Ankara, 290.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, (1993), C. 1 Ankara, s. 245.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, (1997), C. 6 Ankara, (s. 205).